

Вікторія ВАКАРАШ

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ
НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено вплив інституційних змін на розвиток аграрного господарювання, розглянуто зміни в організаційній структурі вітчизняного аграрного сектору та економічну ефективність виробництва в різних організаційно-правових формах господарювання.

Influence of institutional changes is investigational on development of agrarian menage, considered changes in the organizational structure of home agrarian sector and economic efficiency of manufacture in the different organizational- legal forms of menage.

Сучасний стан сільського господарства України характеризується глибокою затяжною кризою, яка охопила економіку і соціальну сферу села. Проблеми, що виникли, потребують належного вивчення і розроблення дієвих заходів щодо їхнього вирішення.

Рух до соціально орієнтованої економіки передбачає формування сильних інститутів, які в науковій спільноті вважаються важливішими, ніж швидкість реформ. Головним критерієм ефективності державних інститутів можна визнати економічні результати і стан соціальної сфери країни.

Перехідній економіці властиві глибокі інституційні зміни: одні інститути припиняють свою дію, інші стають ринковими, треті виникають уперше. Тому перехідний період є ще й періодом інституційної трансформації, яка постає як процес виникнення, розвитку і зміцнення ринкових правил економічної поведінки й ринкових установ, а також заміна ними старих інститутів – правил та організацій, при- таманних адміністративно-командній системі.

У періоди радикальної трансформації в Україні тривають гострі сутички різних соціально-економічних сил. Через послаблення державної влади та її інститутів ці економічні сили отримують можливість безпосередньо впливати на процес прийняття рішень, розроблення нормативних і законодавчих документів. Тобто сфера створення норм і законів опинилась у фокусі гострої політичної та адміністративної боротьби, результатом якої стає ухвалення потрібного документа в бік однієї чи іншої сторони. Існують і протиборчі організації, які намагаються протистояти зусиллям конкурентів. Як наслідок – частина прийнятих нормативних актів на практиці не діє, частина незабаром скасовується, що стає індикатором політичної нестабільності.

Проблеми інституційного розвитку та змін у перехідній економіці аграрного сектору досліджували у своїх працях такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як В. Андрійчук, П. Гайдуцький, Р. Коуз, Ю. Лопатинський, Д. Норт, О. Онищенко, В. Паламарчук, П. Саблук, І. Шовкун, В. Юрчишин.

Мета цієї статті – дослідження впливу інституційних змін на розвиток аграрного господарювання та його різних форм.

Слід зазначити, що жодна з організаційно-правових форм господарювання не може розвиватися без належної державної підтримки. Однак протягом всього трансформаційного періоду відчувається недостатність державної підтримки аграрного сектору, яка може виявлятися через податкові пільги, кредити, митні тарифи, низькі процентні ставки на придбання сільськогосподарської техніки, пальне, добрива, субсидії тощо.

Зміни, що відбулися в організаційній структурі вітчизняного аграрного сектору, характеризуються такими ознаками: поряд із державними підприємствами з'явилися приватні підприємства і фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства відкритого й закритого типу, особисті селянські господарства. Розподіл суб'єктів господарювання за організаційно-правовими формами представлено в табл. 1.

Розподіл суб'єктів господарювання в сільському господарстві України

Ідентифікаційні дані суб'єктів господарювання	Діє	
	1990	2009
Агровиробничі підприємства	13427	57152
Агровиробничі товариства	–	7819
Індивідуальні підприємства	–	4333
Агровиробничі фермерські господарства	8820	1001
Державні підприємства	82	42101
Агровиробничі підприємства інших форм господарювання	4525	345
Інші підприємства	–	1553

Як показують дані таблиці, за станом на 1 липня 2009 р. в сільському господарстві України налічувалося 57152 підприємств, у тому числі: господарських товариств – 7819 (13,7%), приватних підприємств – 4333 (7,6%), виробничих кооперативів – 1001 (1,7%), фермерських господарств – 42101 (73,7%), державних підприємств – 345 (0,6%), підприємств інших форм господарювання – 1553 (2,7%). Отже, сьогодні серед організаційних інститутів в аграрному секторі переважають фермерські господарства, які здебільшого дрібні за розмірами і не мають суттєвого впливу на формування продовольчої безпеки країни.

Обсяг сільськогосподарського виробництва України за станом на січень 2010 р. характеризується приростом у 5,4% до відповідного періоду 2009 р., в тому числі у сільськогосподарських підприємствах у 12,7%, у господарствах населення навпаки намітилась тенденція до зменшення, яка становить 0,3%. Хоча частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства у 2009 р. дорівнювала 55,2%.

Економічну ефективність виробництва в різних організаційно-правових формах господарювання досліджено на прикладі Київської області й показано в табл. 2.

Як бачимо з наведених даних, серед всіх сільськогосподарських підприємств за низкою показників виокремлюються господарські товариства. На сільськогосподарських підприємствах цієї організаційно-правової форми, порівняно з іншими господарствами, вища інтенсивність виробництва, середньорічна оплата праці одного працівника, продуктивність праці та розмір прибутку з 1 га сільськогосподарських угідь.

Як відомо, протягом останніх років в аграрній сфері відбулися суттєві інституціональні зміни, які ознаменувалися масовим утвердженням на селі нових суб'єктів господарювання в особі агрохолдингів, які функціонують на засадах приватної власності і вкладають капітал в аграрну сферу з метою отримання прибутку. В результаті цього в певних секторах сільськогосподарського виробництва спостерігаються значні обсяги інвестування за рахунок різних джерел прибутку, проте найчастіше ними стають ренти, частина заробітної плати, орендної плати за землю.

Разом із цим, слід звернути увагу й на те, що позитивні кроки щодо впровадження інноваційних технологій в рослинництві з дотриманням усіх вимог технологій, застосуванням відповідних норм внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин та своєчасне виконання технологічних операцій, що здійснюють агрохолдингові компанії, забезпечує отримання високих врожаїв і порівняно низькі витрати праці. Однак результати від цієї виробничої діяльності, доходи й прибуток залишаються у цих компаніях і не спрямовуються на розвиток сільських територій, зайнятість населення різко знижується внаслідок зменшення працівників на вирощуванні обмеженої кількості культур (зернові, ріпак, соняшник), що дають надприбутки цим компаніям. За таких умов проблеми зайнятості сільського населення набувають катастрофічного стану. Тваринницькі галузі, в яких зайнятість висока, значно скорочуються (часто взагалі ліквідуються), що негативно впливає не лише на зайнятість, а й на збереження родючості ґрунтів. Внаслідок нестачі у більшості сільськогосподарських підприємств фінансових ресурсів для закупівлі якісних органічних добрив, порушення сівозмін, чергування культур (кормові культури, багаторічні трави), відбувається мінералізація ґрунтів, відсутні засоби їхнього захисту від ерозії. Водночас слід зазначити, що агрохолдингові компанії в Україні набувають дедалі ширшого розвитку і неконтрольованого розміру орендованих ними земель, які сягають 300 тис. га і більше. Проте серед агрохолдингів є й такі, як наприклад «Мрія» Тернопільської області, що за рахунок

Таблиця 2

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва підприємствами Київської області за різними організаційно-правовими формами господарювання (2009 р.)

І і еагі еее	І дааі ²аоёеі і -і дааі аа о і ді а ай ні і аар ааі іу						Апій ай і і і аеапо³
	Аі пі і аапйе³ оі аадепоаа	і даааі³ і аі і ае³ і поаа	Аеоі аі е-³ еі і і ааоаеае	Ааоаааі³ і аі і ае³ і поаа	О аоі аапйе³ ай ні і ааоаа	²і о³	
Е³еуе³поу і аі і ае³ і поа	326	97	35	26	17	19	520
і деі ааа° н.-а. оа³ау і а і ай ні і ааоноаі , аа	1860	1849	996	1366	1882	1624	1767
і деі ааа° о³ее³ і а і ай ні і ааоноаі , аа	1721	1721	933	1169	1772	1381	1630
Аеодоае і а і аа н.-а. оа³ау ануі ай , ааі .	8469	3497	3600	3770	2821	5533	6837
о. . і ааао³аеуі³	5980	2592	2517	2410	1985	4510	4861
і еоі і а ааа о подоаеод³аеод³ао.	69,7	71,7	67,4	62,6	66,2	78,0	69,9
% і ааао³аеуі і ео	6,9	5,3	5,8	5,3	9,7	3,3	6,7
Аі і ае³ао³	8,7	8,5	13,6	23,5	7,8	9,3	9,1
Няо ааі уі о³ і а і і еаоа і оао³ і і ааооо-і ай , ое н. ааі .	15,5	11,2	10,0	11,1	12,2	16,2	14,4
Ааеі аа і оі аоо³у і а і аа н.-а. оа³ау, ое н. ааі .	6,23	2,31	2,38	3,09	2,05	3,73	4,96
Ааеі аа і оі аоо³у і а і ааоаа і уі о³ і ай і аао³аі еаа, ое н. ааі .	129,73	84,14	46,84	37,73	106,93	112,02	113,11
і деаооі е і а і аа н.-а. оа³ау, ое н. ааі .	1,33	0,75	0,06	-0,18	0,51	0,48	1,06
і деаооі е і а і ааоаа і уі о³ і ай і аао³аі еаа, ое н. ааі .	27,8	27,4	1,2	-2,2	26,6	14,4	24,0
Даі оаа аеуі³поу а нуі ай , %	21,8	26,6	2,1	-5,6	17,9	8,6	20,6
о. . оі неі і еоаа	6,9	34,4	15,3	3,2	21,7	10,1	11,6
оаадеі і еоаа	40,1	-5,6	-14,8	-19,7	-4,3	5,7	33,8

високопродуктивної техніки, новітніх технологій, зарубіжних спеціалістів поступово забезпечують максимальне використання сільськогосподарських угідь, нарощують темпи зростання продуктивності праці та випуску аграрної продукції. До того ж останній агрохолдинг, включивши до свого складу цукрові заводи Тернопільщини, сприяє їхній роботі шляхом збільшення на своїх землях посівів цукрового буряку за рахунок зменшення площ посіву ріпаку.

Загалом же успіх інституціональної революції в українському аграрному соціумі об'єктивно посилюватиметься за умови залучення та активізації підприємницької діяльності всіх без винятку суб'єктів економічної діяльності на селі.

В результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Аналіз сучасних тенденцій розвитку аграрного сектору показав, що в його організаційній структурі необхідно приділяти більше уваги великим господарським структурам, які під час реформування втратили свої позиції щодо виробництва сільськогосподарської продукції.

2. Майбутні інституційні зміни та інституційний розвиток мають бути спрямовані на: вдосконалення відносин власності й розвиток різних форм господарювання; еквівалентність відносин обміну між суб'єктами господарювання; державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур; реформування земельного ринку, в тому числі ринку орендованих земель; приділення особливої уваги розвитку сільських територій.

Література

1. Бородіна О. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна // *Економіка України*. – 2008. – № 10. – С. 94–111.
2. Могильний О. Реалії та парадокси аграрної політики / О. Могильний // *Економіка України*. – 2008. – № 12. – С. 40–51.
3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
4. Осташко Т. О. Структурно-інституціональний аналіз аграрного ринку України / Т. О. Осташко // *Економіка і прогнозування*. – 2004. – № 3. – С. 115–126.
5. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій : моногр. / [В. К. Терещенко, В. А. Ткачук, Н. В. Морозюк, А. О. Ярковий та ін.] ; за ред. В. К. Терещенка. – Ніжин : Вид. ПП Лисенко М. М., 2010. – 487 с.
6. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К. : Держкомстат України, 2010. – 566 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>